



Axel Odelberg

26 år
1974

Om marknad och demokrati

Marknaden hotar demokratin lyder ett av vänsterns 90-talsomkväden. Ifall man, likt en Kenth Pettersson, en Johan Ehrenberg eller en Gudrun Schyman, med demokrati förstår statens obegränsade möjligheter att sorglöst vräka ut lånade pengar till mer eller mindre behjärtansvärda ändamål, och besluta om konfiskatoriska skatter utan att det får konsekvenser i form av stigande räntor, sjunkande valuta, minskande investeringar och emigrerande skattebetalare, ligger det en hel del i påståendet.

Kronika

Men ser man mer konventionellt på demokratibegreppet framstår marknaden istället som ett skydd för demokratin. Marknaden hindrar majoriteten från att ignorera minoritetens intressen! Men förstelsen i Sverige för att demokrati innebär något annat än att den styrande majoriteten i varje läge kan köra över minoriteten är rätt liten.

I de flesta andra demokratier finns det kontrollstationer och balanserande krafter som motverkar ett alltför hänsynslöst majoritetsstyre. Men i den grundlag som Sverige fick för ett kvartssekel sedan finns inga såna skydd. Den svenska grundlagen ger majoriteten fria händer och den diskussion som förts på många andra håll om hur man undviker att demokratin utvecklas till majoritetens förtryck av minoriteten har inte slagit rot här.

Så länge beslut är fattade i laga demokratisk ordning är de enligt gängse svenskt synsätt demokratiska. Proceduren avgör om ett beslut är demokratiskt, inte beslutets innehåll eller hän synstagandet till minoriteterna.

Utesluta högern

Inför det senaste riksdagsvalet 1994 uttryckte till exempel blivande statsministerkandidaten Mona Sahlin, salig i äminnelse, den socialdemokratiska ambitionen att utesluta högern från alla möjligheter till politiskt inflytande för åttonden framöver. Så talar en politisk taktiker, men knappast en sann demokrat. Det är fullt möjligt att med demokratiskt godkända metoder hålla 25-35 procent av väljarna borta från det politiska inflytandet – vi ser just detta ske i Göran Perssons Sverige – men det är inte särskilt demokratiskt. Hotet mot demokratin kommer inte från marknaden. Politiken hotar demokratin!

Centerledaren Olof Johansson brukar motivera sitt stöd för Göran Persson med att Sverige behöver samverkan och inte konfrontation. Det har han rätt i.

Men i hans fall är det en läpparnas beklännelse. Eller också är han Göran Perssons nyttiga idiot. I handling har han i varje fall gjort centern till ett verktyg för socialdemokratiens strävan att hålla en tredjedel av landets väljare borta från det politiska inflytandet i åttonden framöver.

Denna tredjedels enda garanti för att inte bli helt överkörd är marknaden. Hade marknaden inte funnits hade återställarpolitiken förmodligen blivit en orgie, vilket i slutändan hade varit till nackdel även för återställarpolitikens förespråkare.

Den mest lyckosamma perioden i svensk ekonomi sträckte sig från krigsslutet till slutet av 60-talet. Den präglades av stabilitet och harmoni i samhället. Strejker var sällsynta. Nyckelorden hette samförstånd och kompromiss. Socialdemokratin strävade efter att göra borgare av arbetarna, inte proletärer av borgarna.

Det är fullt möjligt att med demokratiskt godkända metoder hålla 25-35 procent av väljarna borta från det politiska inflytandet.

Denna kvartssekelånga period framstår idag som en harmonisk parentes på båda sidor omgiven av ekonomiskt mindre lyckosamma konfrontationsepoker. Från mitten av 1800-talet till början av 1930-talet emigrerade drygt en miljon fattiga i hopp om en bättre framtid på andra sidan Atlanten. För att citera en valtalande Per Albin Hansson på Stortorget 1921:

– Tror ni att så många av våra bäst ungdomar farit till Amerika, om det varit rättvist ordnat här hemma?

I slutet av 60-talet började flyttlassen åter rulla över landets gränser, fast denna gång med folk som ville rädda sina pengar undan majoritetens krav på allt högre skatter på förmögenheter och höga inkomster. De utsattes för samma förakt och anklagelser om landsförräderi från den demokratiska överheten som ville åt deras pengar, som amerikana emigranterna på sin tid utsattes för av den tidens plutokratiska och militära överheten. Det blev som förr fast tvärtom. Och i den epoken lever vi alltjämt. Med dålig tillväxt och massarbetslöshet som resultat. Sann demokrati är inte bara en fråga om principer, det handlar även om upplyst egenintresse. ■

Resandet är människans naturliga tillstånd, hävdar Bruce Chatwin i boken *Rastlöshetens anatomi*. Nils Granberg anmäler.

Den styrka som präglade Bruce Chatwin som rese-skildrare – respekten för fakta och den sinnliga närvaron – återfinns också hos honom som essäist och kritiker. Det visar den postuma volymen *Rastlöshetens anatomi*, som bjuder ett urval av författarens texter från 1969 fram till dödsåret 1989.

Journalistik

Bruce Chatwin
Rastlöshetens anatomi
Öv. Ulla Rosen
Brombergs, 1996

Som titeln *Rastlöshetens anatomi* antyder kretsar flertalet av texterna kring resandet. Chatwin delar in författarna i två kategorier: de som gräver ner sig och de som rör sig. Att resa inte bara vidgar sinnet, "det skapar sinnet", skriver författaren som gärna anför äldre föregångare som förebilder. Han nämner exempelvis Montaigne och den arabiske vandrar Ib'n Battuta

som gick från Tanger till Kina och tillbaka bara för att ha gjort det. Battuta underströk att "den som inte reser känner inte människans värde". Att möta främmande miljöer och kulturer med öppna ögon utplånar fördomar och konventionella föreställningar.

Att resa inte bara vidgar sinnet, "det skapar sinnet", skriver författaren.

För Chatwin är resandet, rörelsen, människans naturliga tillstånd, ty hon är av naturen nyfiken. Tesen underbyggs med antropologiska iakttagelser och filosofiska resonemang om nomaden. De senare känns underfundigt litet väl lösa i köttet. Däremot är hans tanke om resandet och utforskandet som ett sätt att vara spännande. Gräver vi fram våra barndomsminnen, skriver Chatwin, "är det stigarna vi minns först, före ting och människor – stigarna nere i trädgården, vägen till skolan, vägen runt huset, gångarna genom ormbunkar eller högt gräs."

I en relativt sen text, "Jag har alltid velat resa till Patagonien – en författares tillblivelse", skildrar han mycket starkt sin barndom och

ungdom. Pojken som framträder är ensam och litet udda. Han låter sig uppslukas av reseskildringar och "var galen i kartor". På internatskolan frystes han ut därför att han hittade på fantastiska historier. Familjen önskade att han skulle följa familjetraditionen och bli arkitekt, men han var svag i matematik.

I stället började han vid 18 års ålder som vaktmästare på Sotheby's, där han snabbt gjorde en lysande karriär och slutade som auktionsfirmans snabbtryckande expert som kuskade världen runt "för att med otrolig arrogans yttra mig om ett konstverks värde eller äkthet. Speciell njutning fann jag i att berätta för folk att deras tavlor var förfälskningskar".

Brokig karriär

Chatwin berättar en smula skamsat om denna tid och om hur han efter en semester i Sudan där han tillförlitligt på kamel tog sig igenom Rödhavsbergen (och hittade oregistrerade grottmålningar på vägen) återvände hem som bildstomare. Han sa upp sig, blev arkeolog, sa upp sig igen, blev journalist – och till sist resande författare, vid 37 års ålder. 12 år senare dog han, minns jag rätt var det i aids. Han skrev in i det sista.

NILS GRANBERG

Moral och omoral

Sara Lidman gör sina romanfigurer rättvisa genom att lyfta fram dem på ett kärvt men poetiskt språk. Respektfullt blir det, utan sentimentalitet, skriver Anne-Charlotte Östman i sin anmälan.

Att inte släppa taget, att inte dras ner i brunnen som kusin Beda efter "den olyckan UMGÄNGELSE", det är vad livet handlar om för den unga Rönnög i Sara Lidmans nya roman *Lifsens rot*. Till vänster mot huvudet vilar Hotet, faderns införlivade tuktande religiösa stämna. Hotet återkommer som ett ledmotiv boken igenom. Det förknippas med såväl den farliga glädjen, sexualiteten och ordningen som den ekonomiska och existentiella skulden.

Roman

Sara Lidman
Lifsens rot
Bonniers, 1996

Vi befinner oss vid början av 1900-talet i Lillvalterns socken i Västerbotten, den litterära provins som Sara Lidman inmutat åt sig i sällskap med Torgny Lindgren och P O Enquist.

Redan på 50-talet inledde hon sin skildring av hembygden med böckerna *Tjärdalen* (1953), *Hjort-*

ronlandet (1955), *Regnspiran* (1958) och *Bära mistel* (1960). *Lifsens rot* är som sjätte volym en fortsättning på det mot slutet av 70-talet inledda så kallade Jernbane-eposet, trots att författaren meddelar läsaren av *Järnkronan* (1985) att den skulle vara den sista delen.

Brottas med stora frågor

Det finns ett starkt socialt patos hos Sara Lidman, men hennes författarskap har också en stark existentiell prägel. Romanfigurerna brottas, förutom med fattigdomen, med stora och allmängilliga frågor som liv och död, kärlek och hat, moral och omoral.

När Rönnög undkommit den ogifta flickans frestelser personifierade av ungturen Råbertus, när hon kan njuta kärlekens nöjen helt legitimt inom äktenskapet, då viker Hotet för en kort period undan. Den nya familjens bekymmerslösa och ekonomiskt lätt sinniga hållning utgör dock snart ett nytt hot. Alla fel hos människans släkt hopar sig inför Rönnögs ögon. Det är hon, den rädiga, som får ta fram sina besparingar när indrivningsmännen kommer till gården. Det gäller att bli skuldfri.

Dialoger och inre monologer bär fram det väsentliga i tankar och känslor utan iögonenfallande tillrättlägganden av författaren. Sara Lidman är varsam med sina romanfigurer, men hon spänner deras livshållning till bristningsgränsen. I sitt moraliserande nit åter speglar Rönnög sin manlige

själsfrände Egron i den tidigare romanen *Regnspiran*, denne är så rädd att hans dotter ska bli bortskämd att han slänger hennes docka på elden. En liknande scen spelas upp i *Lifsens rot* med Rönnög som aktör.

För en kvinnlig läsare som jag, och säkert även för många män, är Egrons dotter Linda, trots sina mörka olycksbringande sidor, en mer upplyftande gestalt att läsa om. Rönnög står under Lagen, Linda bemäktigar sig Ordet. Hon härmar Byanden, församlingens högst, omformar Bibelordet eller använder sig av det emot patriarken.

Kvinnlig vrede och urvilja

Den kvinnliga vreden saknas dock inte i *Lifsens rot*. Där finns den galna Tovan som rasar en gång i månaden. Den kvinnliga sexualiteten är en farlig Urvilja som hotar att besätta även den allra mest karaktärsfasta. Urkraften visar sig också på annat sätt. Bykardagen blir i Rönnögs gestaltning till ett utbrott och när hon föder sin dotter släpper hon lös all den vrede och klagan hon har innesående.

Feministisk vinkling eller inte, den stora glädjen ligger i att läsa en författare som har vigt sin gärning åt Människan. Sara Lidman gör sina romanfigurer rättvisa genom att lyfta fram dem på ett kärvt men poetiskt språk, med inslag av gammal bibelsvenska och dialekt. Respektfullt blir det, utan sentimentalitet.

ANNE-CHARLOTTE ÖSTMAN